

ՎԵՐԱԶԳԱՅԻՆ ԿՈՐՊՈՐԱՑԻԱՆԵՐԻ ԴԵՐԸ ԵՐԿՐԻ ԱՐՏԱՋԱՆՄԱՆ ԸՆԴԱՅՆՄԱՆ ԶԱՐՑՈՒՄ

Վերազգային կորպորացիաները(ՎԱԿ), գործելով իրենց դուստր ընկերությունների և մասնաճյուղերի միջոցով աշխարհի մի քանի տասնյակ երկրներում, միասնական գիտատեխնիկական ռազմավարության շնորհիվ տնօրինում են հսկայական գիտաարտադրական և շուկայական ներուժի, ինչն էլ ապահովում է զարգացման բարձր տեմպեր¹: Ըստ ՄԱԿ-ի սահմանման, ՎԱԿ-երը միջազգայնորեն գործող ֆիրմաներ են երկու կամ ավելի երկրներում, որոնք կառավարում են այս կամ այն ստորաբաժանումները մեկ կամ մի քանի կենտրոնների կողմից²:

Տնտեսագիտական գրականության մեջ հանդիպում են ՎԱԿ-երի մեկ այլ սահմանումներ: ՎԱԿ-երը օտարերկրյա ակտիվներով ազգային մենաշնորհներ են, որոնց արտադրական և առևտրաիրացումային գործունեությունը դուրս է գալիս մեկ պետության շրջանակներից: Դրանց գործարար ակտիվությունը տարբեր երկրներում իրագործվում է մասնաճյուղերի և դուստր ընկերությունների հիմնադրման ճանապարհով³: Այսպիսով, ՎԱԿ-երը հանդիսանում են կապիտալի միջազգային շարժի և տեխնոլոգիաների փոխանցման միջոց, որոշում են համաշխարհային շուկայի դինամիկան, կառուցվածքը և մրցունակության աստիճանը:

ՎԱԿ-երի բնորոշ գծերը հետևյալն են.

- Նրանք տիրապետում են հսկայական ծավալի բնական ռեսուրսների, կապիտալի և արտադրական գործոնների:
- Հնարավորություն ունեն տեղակայել իրենց մասնաճյուղերը տարբեր երկրներում, հաշվի առնելով նրանց ներքին շուկայի չափերը տարողությունը, տնտեսական զարգացման մակարդակը, աշխատուժի որակը, մնացած տնտեսական ռեսուրսների առկայությունը, աճը և ենթակառուցվածքը:
- Հնարավորություն ունեն կապիտալ կուտակել ՎԱԿ-երի ամբողջ համակարգում, այդ թվում փոխառու միջոցներ ընդունող երկրներում, որոնց կիրառումը առավել շահավետ է ընկերության բոլոր ոլորտների համար:
- Ամբողջ աշխարհի ֆինանսական ռեսուրսները օգտագործում են իրենց նպատակների համար:
- Մշտական տեղեկատվություն են ապահովում ապրանքի վիճակի, մյուս երկրների արտաբերության փոխանակման և ֆինանսական շուկաների մասին, որը թույլ է տալիս բավականին արագ իրականացնել կապիտալի տեղաշարժ այդ պետության մեջ, և հնարավորություն է ընձեռնում առավելագույն շահույթ ստանալ: Միաժամանակ ֆինանսական ռեսուրսները բաշխում է այնպիսի եղանակով, որ նվազագույնի հասցնի ռիսկերը:
- Ապահովում են ռացիոնալ կազմակերպական կառուցվածք, որը մշտապես բարելավվում է ՎԱԿ-ի ղեկավարության կողմից:
- Առաջնորդվում են միջազգային կառավարման փորձով, որը ներառում է արտադրության և մարքեթինգի օպտիմալ կառավարումը:
- Պահպանում են ընկերության կայուն բարձր հեղինակությունը՝ ապահովելով էժան և հուսալի կապեր մայր ընկերությունների և օտարերկրյա մասնաճյուղերի հետ: Ինչպես նաև գործնական մեծ կապերը այդ մասնաճյուղերից որևիցե մեկի և տեղական ընկերություն-

¹ Ленский Е.Ф.,Цветков В.А.,Транснациональные финансово-промышленные группы и межгосударственная экономическая интеграция, реальность и перспективы-М., АФПИ еженедельника Экономика и жизнь,1998, стр.29.

² Авдокушин Е.Ф.,Международные экономические отношения, Масква, 2004, стр.211.

³ Долгов С.И.,Транснациональные корпорации и прямые иностранные инвестиции как основа глобализации-Б1998,стр.201,Шиман М. Государство и транснациональные компании-М.,1999,стр.75.

ների հետ: Ապահովում է տվյալների չափավոր օգտագործելու հնարավորությունը, որոնք նախատեսված են տվյալ երկրի օրենքով:

ՎԱԿ-երի դերը համաշխարհային տնտեսության մեջ պայմանավորված է հետևյալով.

1. ՎԱԿ-երը հստակեցնում են համաշխարհային տնտեսության դինամիկան և կառուցվածքը, ինչպես նաև մրցակցության մակարդակը համաշխարհային շուկաներում:
2. Որպես ներդրող՝ ՎԱԿ-երը վերահսկում են օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների (ՕՈՒՆ) և միջազգային կապիտալի հոսքերը և իրենց ազդեցությունն են ունենում զարգացող երկրների տնտեսական զարգացման մակարդակի վրա: Միևնույն ժամանակ նրանք ունեն ոլորտային ազդեցություն զարգացած երկրներում¹:
3. ՎԱԿ-երը խթանում են միջազգային աշխատանքային միգրացիային, մասնագիտական գիտելիքների տարածմանը, տարբեր երկրների աշխատակիցների փորձի փոխանակմանը: Այսպիսով, նրանք ստեղծում են զլոբալ աշխատաշուկա, որտեղ տրվում է մասնագիտական ուսուցում:
4. ՎԱԿ-երը առանցքային դեր են խաղում տեխնոլոգիաների և գիտելիքների փոխանակման վրա՝ կենտրոնացնելով НИОКР-լաբորատորիաներ (ԳՏՓԿԱ) իրենց հետազոտական կենտրոններում:
5. Այն ՎԱԿ-երը, որոնք, աստիճանաբար զարգանալով, վերածվում են համաշխարհային կորպորացիաների, վերահսկվում են նահանգների կողմից:
6. Քանի որ, զլոբալացումը հանգեցնում է աշխարհում նոր քաղաքական համակարգի, որը լուրջ հակամարտության մեջ է Վերսալյան մոդելի հետ, ՎԱԿ-երը պետությունից խլում են նրանց գործառնությունների մի մասը՝ բարեկեցությունը, զբաղվածությունը, սոցիալական պաշտպանությունը, բնապահպանության անվտանգությունը, կրթությունը և այլն:

Առաջին ՎԱԿ-ը (Dutch East India Company), ստեղծվել է 1602թ.-ին, որին հետևեցին մի շարք համանման կառույցներ: Որից Hudson Bay ընկերությունը մինչև այսօր գործում է: Սակայն վերջին 300 տարիների ընթացքում, ՎԱԿ-երը սկսեցին ավելի դանդաղ ձևավորվել: Ներկայումս աշխարհում գոյություն ունեն մոտ 82000 ՎԱԿ, որոնք էլ իրենց հերթին ունեն 810000 առանձին մասնաճյուղեր: Նրանք վերահսկում են համաշխարհային առևտրի ավելի քան 50%-ը: ՎԱԿ-երի 90% մասնաբաժինը բաժին է ընկնում արտոնագրերի, լիցենզիաների, նոու-հաունների վաճառքի վրա²: 2014թ.-ին 500 խոշորագույն ՎԱԿ-երի թվին են դասվել 128 ամերիկյան և 95 չինական ընկերություններ: Բացի այդ, ամերիկյան Wal-Mart Stores կորպորացիան՝ տարեկան 476,294 մլն դոլար եկամուտով, Fortune 500 2014 վարկանիշային աղյուսակում գտնվում է առաջատար դիրքում: Այսպիսով, ԱՄՆ-ը համարվում է առաջատարը, սակայն Ճապոնիան, Չինաստանը, Արևմտյան Եվրոպայում նույնպես ունեն բարձր ցուցանիշներ:

ՎԱԿ-երի ճյուղային կառուցվածքը տարբերակված է: ՎԱԿ-երի 60%-ը ներգրավված են էլեկտրոնիկայի, մեքենաշինության, քիմիական և դեղագործական արդյունաբերության մեջ, 37%-ը՝ ծառայությունների ոլորտում, 3%-ը՝ արդյունահանող արդյունաբերությունում և գյուղատնտեսությունում³:

Խոշորագույն ՎԱԿ-երի մեծամասնության համար նորարարության գործունեությունները ընդհանուր են, սակայն կոնկրետ ռազմավարությունները, որոնք օգտագործվում են ճապոնական, ամերիկական և եվրոպական ընկերությունների կողմից, տարբերվում են: Դա պայմանավորված է ոչ միայն տնտեսական նկատառումներով, այլև մայր երկրի ՎԱԿ-երի տնտեսական քաղաքականության առաջնայնությամբ:

Այսպես, եվրոպական ՎԱԿ-երը հաճախակի տեղադրում են իրենց НИОКР լաբորատորիաները Եվրոպայի այն երկրներում, որտեղ կենտրոնացած են բարձրակարգ կադրերը: Օրինակ, Asea (Շվեդիա) և Brown-boveri (Շվեյցարիա) ընկերությունները միաձուլվելով ստեղծեցին

¹ Братимов О.В., Горский Ю.М., Делягин М.Г., Коваленко А.А. Практика глобализации: игры и правила новой эпохи. М., 2000. 344 с.

² Попова А.В., Гриванов Р.И. Транснациональные корпорации как субъект международных экономических отношений // Материалы VII Международной студенческой электронной научной конференции «студенческий научный форум», 2015.

³ Ромашкин Т.В., СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ТНК В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ, Саратов 2016.

նոր էներգետիկ հետազոտության կենտրոն, սակայն ոչ թե Շվեդիայում կամ Շվեյցարիայում, այլ Գերմանիայում, որտեղ հնարավոր է գտնել համապատասխան բարձրակարգ մասնագետներ¹:

Մեփական լաբորատորիա բացելու այլընտրանք կարող է հանդիսանալ տվյալ ՎԱԿ-ին անհրաժեշտ գյուտի կամ տեխնոլոգիայի մշակման արտապատվիրումը որևէ երկրի, արդեն իսկ, գործող գիտահետազոտական կառույցի:

Դիտարկենք ՎԱԿ-երի հնարավոր ազդեցությունը մայր երկրի արտահանման վրա:

Այն պարագայում, որ ՎԱԿ-ը մասնաձյուղ է բացում այնպիսի երկրում, որտեղ նախկինում արտահանում էր մայր ձեռնարկությունում արտադրված արտադրանքը, մայր երկրի արտահանումը կրճատվում է:

Այն դեպքում, երբ ՎԱԿ-ը մասնաձյուղ է բացում այնպիսի երկրում, որտեղ նախկինում մայր ձեռնարկության կողմից արտադրված արտադրանք չէր արտահանվում (տվյալ երկրի հեռավորության կամ այլ պատճառներով), ապա մայր երկրի արտահանման փոփոխությունն այլ հավասար պայմաններում տեղի չի ունենում: Սակայն ՎԱԿ-երի գործունեությունը ազդում է ոչ միայն մայր երկրի, այլ նաև ընդունող և այլ երկրների արտահանման վրա: Մասնավորապես, որևէ երկրում մասնաձյուղ բացելով, և տվյալ երկրից հարևան և մոտակա երկրներ արտադրանքը արտահանելով, ՎԱԿ-երը մեծացնում են ընդունող երկրի արտահանման ծավալները:

ՎԱԿ-երը համաշխարհային նորարարական գործընթացների վրա ազդում են նաև ռազմավարական միավորումներ ստեղծելով: Սա կազմակերպման այնպիսի ձև է գիտատեխնիկական կորպորացիաների և արդյունաբերական ընկերությունների միջև, որի դեպքում ներգրավված կողմերը պատասխանատու են հետևյալ պահանջներին.

1. Ներդրում են կատարում նոր գիտական և տեխնոլոգիական գիտելիքներ ստանալու համար, արդեն համագործակցության համար ընտրված ոլորտներում, կամ կատարում են փոխանակում իրենց մոտ գտնվող տեխնոլոգիաների:
2. Այդ համագործակցությունից ստացած օգուտները բաժանում են իրար մեջ և դրանց իրականացման համար օգտվում են իրենց վերահսկման իրավունքից:
3. Պահպանում են ինքնուրույնություն ու անկախություն՝ գործընկերներից ստանալով միայն այն, ինչի կարիքն ունեն:

Վերջին տարիներին արագ տեմպերով զարգանում է արտապատվիրումը, որի անհրաժեշտությունը ցույց է տալիս, թե ինչպես է արտապատվիրման պատճառները և սոցիալ-տնտեսական հետևանքները ազդում մայր և ընդունող երկրներում: Արտապատվիրումը անգլերենից թարգմանաբար նշանակում է «արտաքին աղբյուրների օգտագործում», որը ձևավորվում է ՎԱԿ-երի գործառույթների մի մասի փոխանցման հիման վրա:

Արտապատվիրման հիմնական սկզբունքը կայանում է հետևյալում. «Թողնում եմ ինձ այն, ինչ կարող եմ անել բոլորից լավ: Տալիս եմ դրսի կատարողին այն, ինչ նա կարող է կատարել ավելի լավ, քան մյուսները»²:

Առաջին արտապատվիրողները եղել են այն երկրների իրավաբանական ֆիրմաները, որոնք ունեն իրավունք վեճերը դատարանով լուծելու համար:

Արտապատվիրումը պայթյունավտանգ է դարձել 20-րդ դարի վերջում: Կենտրոնանալով հիմնական առարկայի և ոչ հիմնական գործառույթների փոխանցման վրա, այն դարձել է գործիք ընկերությունների գործունեության օպտիմալացման համար: Այսպիսով, ընկերությունները արտապատվիրում են ռիսկերի նվազեցման և սեփական իրավունքների բացակայության պայմաններում:

Արտապատվիրումը լինում է արդյունաբերական և տեղեկատվական: Վերջին տարիներին ավելի տարածվեց տեղեկատվական արտապատվիրումը (SS), որը փոխանցվում է երրորդ կողմի կապալառուին մի շարք ներքին ծառայությունների համար, այդ թվում իր ծրագրային արտադրանքի, դիմումների, ենթակառուցվածքների օգտագործման համար: Ներկայումս SS արտապատվիրման խոշոր սպառողները համարվում են ՎԱԿ-երը և տարբեր երկրների կառավարությունները:

¹ Мовсесьян А., Либман А. Современные тенденции в развитии и управлении ТНК. "Проблемы теории и практики управления", №1, 2010.

² Ромашкин Т.В., СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ТНК В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ, Саратов 2016.

Հատկապես այն լայն տարածում ունեցավ ինտերնետի զարգացման պայմաններում՝ հնարավորություն տալով ընկերություններին համագործակցել ՏՏ արտապատվիրատուների հետ այնպես, ինչպես իրենց սեփական ստորաբաժանումներով: Մեկ այլ արտապատվիրման տեսակ է արդյունաբերության արտապատվիրումը: Այն ընկերության ռազմավարական տարր է, որի դեպքում ընկերությունը իր ամբողջ գործառնությունները կամ մի մասը տալիս է մեկ այլ ապրանքների արտադրությամբ զբաղվող կազմակերպությանը: Արդյունաբերական արտապատվիրումը լինում է 2 տեսակ.

1. նյութերի և մասերի արտապատվիրում

2. արտադրական գործառնությունների արտապատվիրում: Օրինակ, շինարարական ընկերությունները արդյունաբերական ծառայությունների ոլորտում կարող են փոխանցել ինժեներական, դիզայնի, արտադրական սարքավորումների, մարքեթինգի հետ կապված նախագծեր: Այսինքն, երրորդ կողմի մասնագետները բանիմաց են և ավելի լավ են աշխատում, ավելի էժան, քան ընկերությունների փորձագետ-հաճախորդները: Երկրորդ խմբի մեջ են մտնում արդյունաբերական օբյեկտների մաքրման, գործարանի ներքին լոգիստիկայի վերանորոգման աշխատանքները:

ՎԱԿ-երի արտապատվիրման դրական ազդեցությունը մայր երկրի համար.

1. ՎԱԿ-երի համար ոչ շահութաբեր գործառնություններից ազատումը և դրանց կենտրոնացումը եկամտաբեր և խոստումնալից ոլորտներում:

2. Արտադրողականության բարձրացումը:

3. ՎԱԿ-երի կողմից ծախսերի նվազեցումը: Սա կայանում է նրանում, որ յուրաքանչյուր ՎԱԿ ունի այնպիսի գործառնություն, որոնք չեն ստեղծում ավելացրած արժեք և ձեռնարկությանը չեն ապահովում շահույթով: Բայց, քանի որ այս գործառնությունները նաև անհրաժեշտ են, հետևաբար ավելի արդյունավետ է օգտվել արտապատվիրումից:

4. Աշխատանքի կատարման ժամանակի կրճատում: Օրինակ, նոր արտադրանքի թողարկման համար ՎԱԿ-երը օգտվում են հին տեխնոլոգիաներից, որը շատ ժամանակատար է և մրցակցային շուկայում հանգեցնում է կորուստների: Հետևաբար, անհրաժեշտություն է առաջանում նոր տեխնոլոգիաների պատվիրման, որը կարճ ժամանակում կարող է վերածվել նոր նյութի:

5. Հնարավորություն է տալիս ապահովել ՎԱԿ-երի արտադրության բարձր վարկանիշը:

ՎԱԿ-երի արտապատվիրման դրական ազդեցությունները ընդունող երկրների համար.

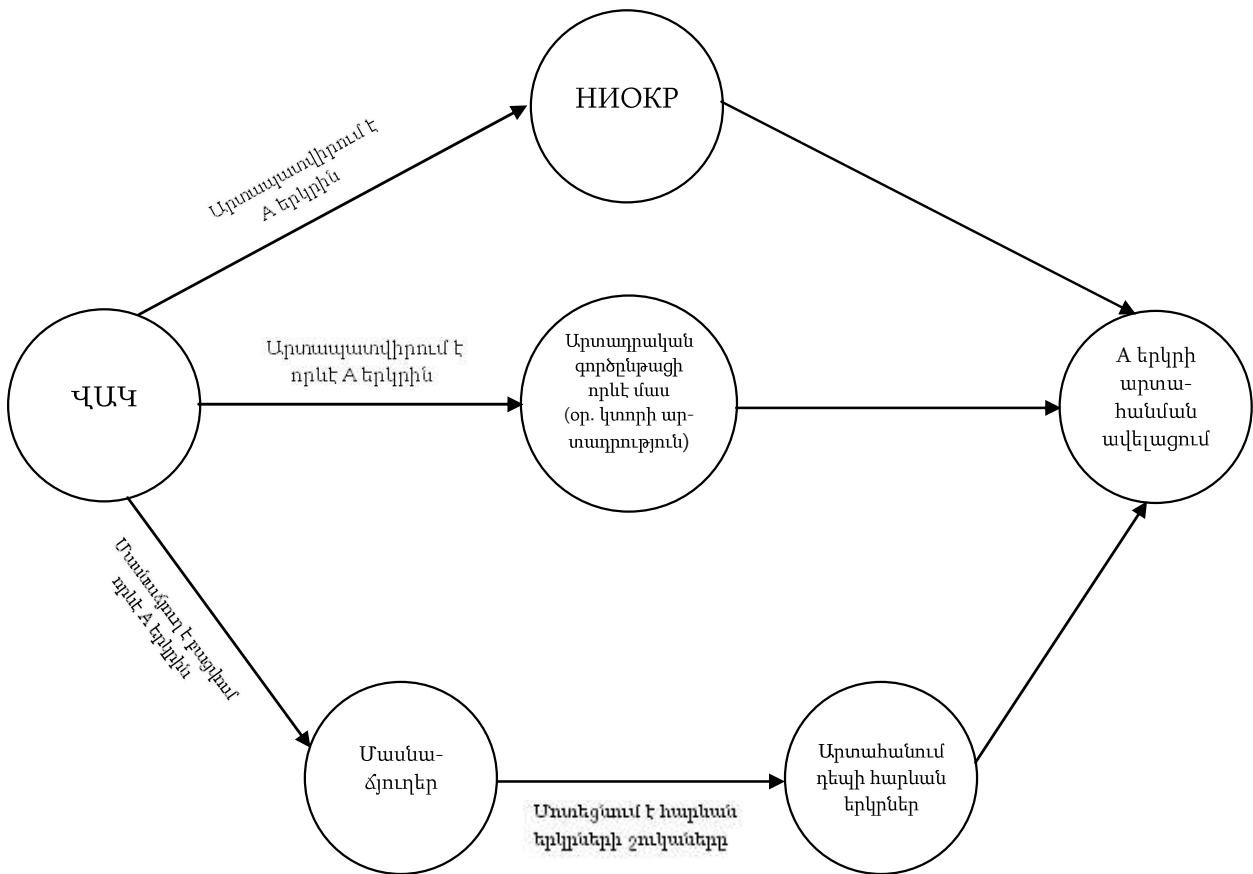
1. Տեխնոլոգիական նորարարությունների արագացման պրոցեսները: Ընդունող երկրների ՎԱԿ-երը արտապատվիրող ընկերություններից կիսաֆաբրիկատներ և այլ բաղադրիչներ ստանալու ակնկալիքով ստիպված են փոխանցել նրանց ժամանակակից տեխնոլոգիաներ, որն էլ հանգեցնում է տեխնոլոգիական նորարարությունների արագացմանը:

2. Բնակչության զբաղվածության և աշխատողների եկամտի բարձրացում:

3. Կառավարման մեթոդների արդիականացում:

Անդրադառնանք նաև այն հարցին, թե ինչպես է ՎԱԿ-երի գործունեությունը անդրադառնում երրորդ երկրների արտահանման վրա, որոնցում ՎԱԿ-երը չունեն ոչ մայր ձեռնարկություն, ոչ մասնաձյուղ: Այսպիսի երկրների արտահանման վրա ՎԱԿ-երի գործունեությունը կարող է ազդել միայն արտապատվիրումների միջոցով:

Ամփոփելով տնտեսագիտական գրականությունում առկա կարծիքները՝ ներկայացնենք ՎԱԿ-երի ազդեցությունը երկրների արտահանման վրա գծապատկեր 1-ի միջոցով.

Գծապատկեր 1. Երկրի արտահանման վրա ՎԱԿ-երի ազդեցության մեխանիզմը

Այսպիսով՝ Վակ-երը երկրի արտահանման վրա կարող են ազդել հետևյալ կերպ.

1. ՎԱԿ-երը՝ լրացուցիչ լաբորատորիաներ չբացելով, կարող են պատվիրել արդեն գործող լաբորատորիաներից իրենց անհրաժեշտ տեխնոլոգիաների կամ գործընթացների մշակումը:
2. ՎԱԿ-երը որևէ երկրի կազմակերպություններին կարող են արտահանել իրենց արտադրական գործընթացի որևէ օղակ: Օրինակ, հագուստի արտադրությամբ զբաղվող ՎԱԿ-երը կարող են բամբակից կտորի ստացման գործընթացը արտապատվիրել որևէ երկրի ձեռնարկությանը, և պատրաստի կտորից հագուստի մոդելավորումը, վերջնական կարումը և փաթեթավորումը իրականացնել սեփական ձեռնարկությունում:

Այս եղանակով, ՎԱԿ-երը կայուն արտահանման ծավալներ են ապահովում այն երկրի համար, որից արտապատվիրում են իրենց արտադրական շղթայի համար անհրաժեշտ որևէ օղակ:

3. Տարածաշրջանի երկրների շուկաները մոտեցնելու համար, ՎԱԿ-երը մասնաձյուղ են բացում մի երկրում, որտեղից էլ արտադրված արտադրանքը արտահանվում է հարևան երկրներ՝ մեծացնելով տվյալ երկրի արտահանման ծավալները:

Փաստորեն, ՎԱԿ-երը զգալի ազդեցություն ունեն համաշխարհային տնտեսության վրա ընդհանրապես և առանձին երկրների տնտեսությունների վրա մասնավորապես: Մեծ է ՎԱԿ-երի դերակատարությունը հատկապես զարգացող երկրների արտահանման ընդլայնման հարցում: Հաշվի առնելով վերոհիշյալ եզրահանգումները, կարելի է դրանք հետագայում օգտագործել ի շահ ՀՀ արտահանման ընդլայնմանը:

ՎԵՐԱԶԳԱՅԻՆ ԿՈՐՊՈՐԱՑԻԱՆԵՐԻ ԴԵՐՆ ԵՐԿՐԻ ԱՐՏԱՅԱՆՄԱՆ ԸՆԴՀԱՅՆՄԱՆ ՀԱՐՑՈՒՄ

ՏԱԹԵՎԻԿ ԱՐԱՅԻ ՈԱՖԱԵԼՅԱՆ

*ՀՀ ԳԱԱ Մ.Բոթանյան անվան տնտեսագիտական
ինստիտուտի առաջին կարգի տնտեսագետ*

Համառոտագիր

Սույն հոդվածում ներկայացվում է ՎԱԿ-երի էությունը, բնորոշ գծերը և դրանց դերը համաշխարհային տնտեսության մեջ: ՎԱԿ է համարվում երկու և ավելի մասնաճյուղերից կազմված ընկերությունը: Ներկայումս աշխարհում գոյություն ունեն բազմաթիվ խոշորագույն ՎԱԿ-եր, որոնք ներգրավված են տարբեր ոլորտներում: Հոդվածում ներկայացվում է ՎԱԿ-երի դերը արտապատվիրման մեջ՝ առանձնակի ուշադրություն դարձնելով երկրի արտահանման ընդլայնման հարցում դրանց դերակատարությանը:

Բանալի հրապեր. *Վերագրային կորպորացիա, օտարերկրյա ուղղակի ներդրումներ, տեղեկատվական տեխնոլոգիա, արտապատվիրում, արտահանում, նորարարություն, աշխատուժ:*

РОЛЬ ТРАНСНАЦИОНАЛЬНЫХ КОРПОРАЦИЙ В ВОПРОСЕ РАСШИРЕНИЯ ЭКСПОРТА

ТАТЕВИК АРАЕВНА РАФАЕЛЯН

экономист I категории Института экономики им. М. Котанян НАН РА

Аннотация

В статье представлены сущность, характерные черты и роль транснациональных корпораций (ТНК) в мировой экономике. К ТНК относятся компании, имеющие филиалы в двух и более странах. В настоящее время в мире существует множество ТНК, вовлеченных в различные области. В работе представлена роль ТНК в применении аутсорсинга с уделением особого внимания вопросу об их роли в расширении экспорта страны.

Ключевые слова: *транснациональные корпорации, прямые иностранные инвестиции, информационные технологии, аутсорсинг, экспорт, инновации, рабочая сила.*

THE ROLE OF TRANSNATIONAL CORPORATIONS IN THE GROWTH OF EXPORTS

TATEVIK ARA RAFAELYAN

*First Level Economist, M. Kotanyan Institute of Economics
National Academy of Sciences, Republic of Armenia*

Abstract

The article discusses the meaning, characteristics and role of transnational corporations (TNCs) in the global economy. TNCs are companies that have branches and/or subsidiaries in two or more nations. Currently various TNCs do business in various sectors of the economy. The paper presents the role of TNCs in outsourcing with a particular emphasis on their role in the growth of the exports of a nation.

Keywords: *Transnational corporations, foreign direct investment, information technology, outsourcing, exports, innovation, labor force*